

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

De registratie van objecten met en uit een koloniale context

Een handreiking

Foto cover:
Leo Ewald, *Landschap met
sawa's*, 1917 (detail) | Olieverf
op doek, 59 x 118 cm |
Objectnr. R3573 | Rijksdienst
voor het Cultureel Erfgoed,
Amersfoort | Foto: Margareta
Svensson

Colofon

Auteurs: Renate Meijer (afdeling Tekst & Uitleg) en
Hanna Pennock (RCE) op basis van een tekst van Sonja Wijs
Vormgeving: Vorm de Stad

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort 2026

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl
info@cultureelerfgoed.nl

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Stap 1 Zoeken en selecteren	6
Stap 2 Deelcollectie maken	8
Stap 3 Collectie-informatie aanvullen, verbeteren en verrijken	10
Stap 4 Terminologie en woordgebruik	14
Stap 5 Thesaureren	17
Stap 6 Vastleggen en verantwoorden	21
Verder lezen	24
Dankwoord	25

Leo Eland, *Landschap met sawa's*, 1917 | Olieverf op doek, 59 x 118 cm | Objectnummer R3573 | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort | Foto: Margareta Svensson

Met een koloniale context

Voorwerpen met een koloniale context hebben een relatie met slavernij en het koloniale verleden. Ze kunnen van alle tijden zijn en heel divers. Voorbeelden van wat je zoal kunt aantreffen in je collectie zijn: gebruiksvoorwerpen (zoals een suikerstrooier of een nootmuskaatrasp), schilderijen (zoals portretten en koloniale landschappen), foto's, archivalia, wapens, voorwerpen van kunstnijverheid, sieraden, botanische en natuurhistorische collecties.

Uit een koloniale context

Voorwerpen uit een koloniale context zijn cultuurgooederen die zijn vervaardigd en/of verworven in handelsposten, koloniën, mandaatgebieden van Nederland of andere koloniale mogendheden. En over een lange tijdspanne: voor Nederland is dat vanaf het begin van de zeventiende eeuw tot 1975, toen Suriname onafhankelijk werd. Het moment dat objecten in een collectie worden opgenomen is niet het ijkpunt.

Inleiding

In deze tijd is er veel aandacht voor het koloniale verleden. Musea proberen een zinnige en genuanceerde bijdrage te leveren door meerstemmigheid de ruimte te geven en te reflecteren op de geschiedenis. Inclusiviteit en diversiteit zijn daarbij belangrijke aandachtspunten. Musea vergroten de kennis hierover en vullen hiaten aan in het verhaal dat zij vertellen. Dit komt tot uiting in tentoonstellingen, programmering, activiteiten en onderzoek. Musea kijken ook naar hun eigen rol: hun werkwijze, organisatie en de manier waarop hun collecties zijn beschreven.

Nieuw onderzoek en nieuwe inzichten vragen om aanpassing en aanvulling van de collectieregistratie. Hoe je dat aanpakt, is onderwerp van deze handreiking. Deze richt zich op de instellingen die voorwerpen beheren die uit een koloniale context komen, of anderszins een band hebben met het koloniale verleden. Hoe maak je die objecten vindbaar in je collectiedatabase en hoe beschrijf je ze? Goed gekozen bewoordingen en zorgvuldige formuleringen zijn belangrijk, met oog voor terminologie die als kwetsend of denigrerend kan worden ervaren. Aan het kolonialisme gerelateerde termen en stereotiepe beschrijvingen zijn in de collectieregistratie beland, terwijl andere aspecten onderbelicht bleven of zelfs werden verzwegen.¹

De tijdgeest kleurt dus de manier waarop wordt verzameld en geregistreerd. Dat geldt ook voor de huidige tijd. Hoe verantwoorden wij nu de keuzes die we maken voor gebruikers – in het heden en in de toekomst? En wat deel je als museum online met de buitenwereld?

Het is belangrijk richtlijnen hiervoor op te nemen in het informatieplan van het museum.

De eerdere handreiking van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) *Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectieregistratie* (2021) hielp musea en andere instellingen de eigen verzameling te bekijken door de bril van kolonialisme en slavernij en te onderzoeken welke voorwerpen een connectie hebben met dit verleden. De volgende handreiking, *Herkomstonderzoek naar objecten uit een koloniale context* (2025), ging in op het daadwerkelijke onderzoek naar voorwerpen uit een koloniale context. Hoe resultaten uit zulk onderzoek op een verantwoorde manier verwerkt kunnen worden in de collectieregistratie is het onderwerp van de handreiking die nu voor je ligt.

In de praktijk lopen de verschillende stappen in het onderzoeks- en registratieproces door elkaar heen. Zoeken en onderzoeken zijn twee kanten van dezelfde medaille. En registreren en nader (uit)zoeken gaan ook hand in hand. Maar van waar je ook komt ‘aanvliegen’, je komt telkens weer uit bij de collectieregistratie, waarin de informatie wordt verankerd. Reden om hier in deze handreiking uitgebreider bij stil te staan. Hij is bedoeld voor iedereen die betrokken is bij de registratie van objecten: registratoren, conservatoren, beheerders en vrijwilligers, in een collectiebeherende instelling of bij een particuliere verzameling, al kan de taakverdeling per instelling verschillend zijn.²

¹ Een collectieregistratiesysteem is ingericht volgens een bepaalde hiërarchische ordening. Een dergelijk ordeningssysteem is een ‘westers’ concept. Bovendien is de informatie in dit systeem vastgelegd vanuit het perspectief van het museum. Voor meer over dit onderwerp, zie: H. Turner, *Cataloguing Culture. Legacies of Colonialism in Museum Documentation*, Vancouver/Toronto 2020.

² Voor basisinformatie over het registreren van verzamelingen, zie: cultureelerfgoed.nl/documenten/2023/01/01/verzamelingen-inventariseren-en-registreren.

Stap 1 Zoeken en selecteren

Voordat je objecten met en uit een koloniale context kunt beschrijven en vindbaar maken in je collectiedatabase, moet je ze eerst identificeren. Deze zoektocht in de eigen collectie wordt toegelicht in de handreiking *Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectieregistratie*. Daarin is ook een lijst met zoektermen opgenomen waarmee je de collectiedatabase kunt doorzoeken. Deze is thematisch geordend:

- » Betrokken personen, functies en (aan slavernij/koloniaal) gerelateerde termen
- » Persoonsnamen
- » Betrokken organisaties en gerelateerde termen
- » Geografische namen en plaatsen
- » Koloniaal systeem
- » Producten en materialen

De RCE gebruikte deze lijst zelf voor een pilotproject en vond toen 1700 objecten met en uit een koloniale context in de collectie.³ Je kunt ook gebruik maken van categorieën die mogelijk al in de collectieregistratie zijn toegekend. Misschien zijn voorwerpen gekenmerkt als etnografisch, dan heb je zeker een relevante groep objecten te pakken om in verder te zoeken. Ook bepaalde materialen duiden op een oorsprong buiten Europa, zoals merantihout dat uit Zuidoost-Azië komt. Dit laat zien hoe belangrijk het is om zo specifiek mogelijk te zijn wanneer je materialen in de database benoemt.

Hoe goed je de eigen collectie ook denkt te kennen, bij een dergelijke zoektocht komen altijd onverwachte objecten en connecties bovendien. Dat merkte

bijvoorbeeld het Rijksmuseum bij het onderzoek voor de tentoonstelling *Slavernij* (2021).⁴ De verwachting was dat de eigen collectie niet of nauwelijks objecten bevatte die met slavernij te maken hadden of direct aan slaafgemaakte mensen te koppelen waren. Toch werden er onvermoede slavernij-gerelateerde vondsten gedaan, zoals een messing band met een diameter van 12 centimeter. Deze stond sinds 1881 ingeschreven als 'hondenband', maar gezien het formaat en de gedocumenteerde aanwezigheid van een zwarte 'bediende' in de betreffende zeventiende-eeuwse familie, werd deze hoogstwaarschijnlijk gebruikt als halsband voor een mens. Soms blijkt een relatie met het koloniale verleden dus pas op het tweede gezicht.

Als collectiehouder hoef je niet handmatig alle trefwoorden van je collectie te doorlopen om deze te controleren op relaties met het koloniale verleden. Als je vaker met data werkt, kun je dit proces ook deels automatisch doen met behulp van gratis programma's zoals OpenRefine. Het centrale uitgangspunt van deze methode is dat je automatisch zoekt. Wel moet je het resultaat vervolgens handmatig controleren om zeker te zijn dat de termen aansluiten bij wat je zocht. Zo nodig kun je hierbij hulp krijgen van de datawerkplaatsen van het *Netwerk Digitaal Erfgoed*.

³ Zie voor een verslag van het onderzoek: A. Bijnaar, 'Gewoon beginnen', in het e-zine *Sporen van slavernij en koloniaal verleden* – editie 2, Amersfoort (RCE) 2020 (1e ed. 2019).

⁴ E. Sint Nicolaas en V. Smeulders (red.), tent.cat. *Slavernij. Het verhaal van João, Wally, Oopjen, Paulus, Van Bengalen, Surapati, Sapali, Tula, Dirk, Lohkay*, Amsterdam (Rijksmuseum) 2021.

Analyse en verfijning

Heb je eenmaal in de collectie objecten geselecteerd, dan is het tijd voor analyse en verfijning. Het zoekresultaat levert waarschijnlijk een grote hoeveelheid objecten op die een verband lijken te hebben met het koloniale verleden of slavernij. Hoe beoordeel je die resultaten uit het eerste inventariserende onderzoek? Behoren alle objecten die als treffers op de gebruikte zoektermen naar boven kwamen wel tot de doelcategorie? Met andere woorden, horen alle gevonden voorwerpen wel thuis binnen het zoekresultaat? Kijk dus per object of er daadwerkelijk een verband met slavernij of het koloniale ver-

leden is. Een sculptuur van de beeldhouwster M.A.J. (Mies) Neger zal bijvoorbeeld niet in de selectie thuishoren. En misschien weet je nu al dat bepaalde objecten over het hoofd zijn gezien?

Sla je uiteindelijke selectie voorlopig op in een apart bestand. Dit kun je ook met je collega's delen zodat iedereen op de hoogte is van de objecten binnen je onderzoek. Je kunt ook aparte termen toekennen aan je selectie waarop je later gemakkelijk kunt filteren, of je resultaten opslaan door een veld, tabblad of werkset te maken. Zorg, kortom, dat je huidige selectie terugvindbaar is.

Anoniem, Halsband met het wapen van Nassau, 1689 | Messing, hoogte 2,8 cm, diameter 12 cm | Objectnr. BK-NM-5144 | Rijksmuseum, Amsterdam

Stap 2 Deelcollectie maken

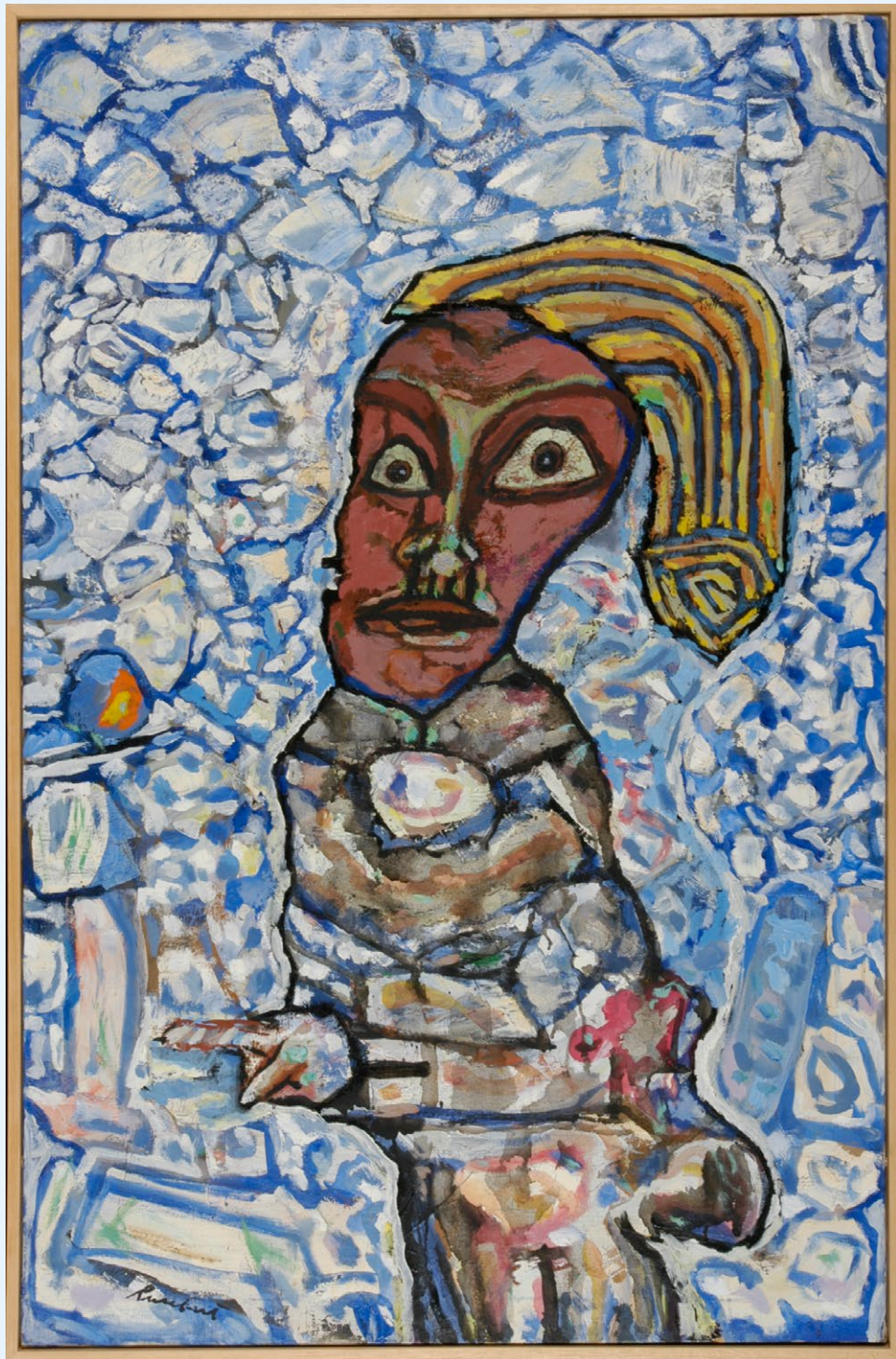
Stap 1 eindigde met het opslaan van de eerste zoekresultaten. Zo maak je deze ‘deelcollectie’ altijd vindbaar. Omdat de collectie in de toekomst zeker vanuit nog meer perspectieven gezien zal worden, is het verstandig om daar nu al op in te spelen. Hiervoor kun je velden creëren die zijn toegespitst op de verschillende thema’s en die eenvoudig kunnen worden uitgebreid. Zo richtte de RCE, naar voorbeeld van het Wereldmuseum, twee thema-tabbladen in: ‘verband houdend met het koloniale verleden’ en ‘verband houdend met slavernij’. In de bijbehorende tekstvelden kan een inhoudelijke toelichting worden gegeven, die de relatie van het object met het thema nader preciseert.

De twee themavelden zijn aangevuld met subthema’s, omdat bleek dat de velden ‘verband houdend met...’ (slavernij/het koloniale verleden) te beperkt waren. Belangrijke groepen objecten zouden buiten beeld raken. Want wat te doen met objecten die wel degelijk refereerden aan de koloniale periode of de slavernij maar niet in die tijd waren vervaardigd?

Of hedendaagse reflecties op deze perioden? Vandaar de keuze voor de subthema’s ‘erfenis en doorwerking van het koloniale verleden’, ‘afschaffing van slavernij’, ‘doorwerking van slavernij’, ‘leven en werken als tot slaaf gemaakte’ en ‘slavenhandel’. Dit bood een breder perspectief op de collectie.

Er zijn ook objecten die een verband hebben met het koloniale verleden van *andere* voormalige koloniale mogendheden. Het advies is deze mee te nemen, maar wel onder te brengen in een aparte groep, bijvoorbeeld ‘niet-Nederlands koloniaal verleden’.

Denk dus na over hoe je je velden structureert opdat je in de toekomst verder kunt met de gekozen aanpak. En ga bij het beschrijven van de selectie uit van de collectie zelf en aarzel niet de thema’s uit te breiden wanneer je dat noodzakelijk acht. Laat je niet inperken door keuzes die eerder zijn gemaakt, voortschrijdend inzicht is onderdeel van het proces.

Lucebert, 'Sneeuwneger', 1974 | Olieverf op doek, 100 x 65 cm | Objectnr. AB18703 | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort | © Stichting Lucebert

Stap 3 Collectie-informatie aanvullen, verbeteren en verrijken

Het werk aan de collectiedatabase is nooit voltooid. Bij de digitalisering zijn in het verleden keuzes gemaakt waardoor relevante informatie op de inventariskaart, het oorspronkelijke inventarisboek of vermeldingen van aanwinsten in jaarverslagen verloren kan zijn gegaan. En soms zijn historische beschrijvingen dubieus of gebaseerd op verkeerde aannames of informatie. Een voorwerp kan destijds verkeerd zijn begrepen. In de RCE-collectie bevindt zich bijvoorbeeld de drager van een puzzelbal, die ten onrechte te boek stond als offerschaal. Andersom kan natuurlijk ook, dat nu ineens een kenmerk opvalt waardoor een object te linken valt aan slavernij of het koloniale verleden. Zo zag de RCE een man met verentooi, bladderrok en pijl en boog afgebeeld in het beslag van een achttiende-eeuwse porseleinkast. Maar ook kunnen voorwerpen hun oorspronkelijke betekenis hebben verloren, bijvoorbeeld een religieus of spiritueel beeld dat hier louter als etnografisch object werd gezien of vooral werd gewaardeerd om zijn artistieke kwaliteiten. Om een juiste beschrijving of duiding van een object op te stellen, is het van belang hierbij experts uit de gemeenschap (in de diaspora of in het land van herkomst) te betrekken.

Oorspronkelijke titels

Ga er niet van uit dat de titel of beschrijving van een (kunst)werk in de collectiedatabase of in het archief automatisch dekkend of juist is. Vaak is deze bij eerste inschrijving door een conservator of

registrator toegekend en genoteerd.

De titel *Ontwerp voor tegeltableau* uit 1917 laat bijvoorbeeld niets doorklinken over de handel vanuit Nederlands-Indië die daarop is weergegeven. Als de maker bekend is, kun je checken of er een door de kunstenaar zelf gegeven titel te achterhalen is.

Soms kan de oorspronkelijke titel van de kunstenaar een verouderde term bevatten. In dat geval kun je er beter voor kiezen die te handhaven en tussen enkele aanhalingstekens te zetten in plaats van de titel te veranderen. Een voorbeeld hiervan is het schilderij *'Sneeuwneger'* in de collectie van de RCE. De titel van dit schilderij van Lucebert bevat een term die nu als kwetsend wordt gezien, en daarom doorgaans wordt vervangen door een asterisk. In het e-zine *Sporen van slavernij en koloniaal verleden* wordt besproken waarom de titel echter niet denigrerend is bedoeld. Elmer Kolfin: 'Lucebert [ging] niet lichtzinnig om met taal. De titel is vervreemdend en associatief. De combinatie van sneeuw met zwarte mensen verrast. Op dat soort botsingen was Lucebert uit. Het lot van zwarte mensen in een witte wereld raakte hem. Dat hij een woord gebruikte dat destijds gangbaar was, maar nu niet meer, doet daar niets aan af.'

De biografie van geportretteerden

Blijf dus kritisch op beschrijvingen of titels. En verdiep je in de achtergrond (genealogie, biografie) van de personen die op portretten staan afgebeeld. Hier kan een link met

Porseleinkast (detail van beslag), ca. 1700 | Objectnr. NK253 | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort | Foto: Margareta Svensson

Leon Senf, Ontwerp voor een tegeltabelau, 1917 | Aquarel, potlood, krijt op papier, 50,3 x 65,5 cm | Objectnr. AA3175 | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort

Anoniem, *Arnold van Tets*, begin 18de eeuw | Olieverf op doek, 47 x 38,5 cm | Objectnr. C563 | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort

Marcus Lodovicus Antonius Clifford, *Adriana Wilhelmina Burlamacchi*, 1730 | Olieverf op doek, 132 x 98 cm | Objectnr. LM03297 | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort | Foto: Margareta Svensson

Jacob Coeman, *Pieter Cnoll, Cornelia van Nijenrode, hun dochters en twee tot slaaf gemaakte bedienden*, 1665 | Olieverf op doek, 132 x 190,5 cm | Objectnr. SK-A-4062 | Rijksmuseum, Amsterdam

het koloniale verleden of slavernij te vinden zijn. Het portret van Arnold van Tets met zijn blonde pruik lijkt niks ‘koloniaals’ te bevatten, maar het werd geschilderd vlak voordat hij vertrok naar Nederlands-Indië om daar verschillende functies te vervullen.

Nog altijd wordt het belang van vrouwen onderschat. Ze worden vaak letterlijk niet gezien. Bij portretten fungeren zij vaak als ‘vrouw van’, ook wanneer hun naam wel degelijk bekend is. Terwijl de mannen doorgaans met naam, toenaam en volledige titel worden genoemd. Daarmee mis je een belangrijk deel van het onderzoek naar je collectie. Vaak lopen er ook via vrouwen directe lijnen naar slavernij of het koloniale verleden. Het is belangrijk om zulke historische omissies recht te trekken.

Historische context

Het collectieregistratiesysteem van iedere instelling heeft een andere voorgeschiedenis. Ieder museum (en daarbinnen iedere generatie medewerkers) heeft in de loop der tijd keuzes gemaakt bij de inrichting ervan. Het is belangrijk de eigen geschiedenis te kennen en te begrijpen. In het verleden is mogelijk anders omgegaan met trefwoorden en velden.

Dit kan ook de reden zijn dat bepaalde elementen juist geheel niet zijn benoemd in de beschrijving van een object. Soms dient dit vrij letterlijk te worden genomen. Niet alleen vrouwen zijn vaak onzichtbaar. Ook andere personen, of zelfs hele culturen of bevolkingsgroepen kunnen onvermeld zijn gebleven in historische beschrijvingen. Een voorbeeld is een familieportret van Pieter Cnoll in de

collectie van het Rijksmuseum. Pas recent is er aandacht voor de echtgenote, die deels van Japanse afkomst was, en voor de bediende, die nu wordt geïdentificeerd als Surapati, een Indonesische verzetsstrijder.⁵ Benoem, onderzoek en beschrijf daarom ook degenen die tot op heden ‘onzichtbaar’ waren binnen de collectie.

Hanna Pennock, RCE:

‘Wij hebben portretten in de collectie met een zwarte “bediende”. Bij het ene portret (Burlamacchi) stond in de beschrijving over hem: “n*jongen in wit-rood gestreepte coat en zilveren halsband”. Bij een tweede portret (Emilia van Nassau) stond: “aan de linkerkant een persoon in een oranje gewaad”, en bij een derde portret (Anna de Beye) werd de zwarte jongen helemaal niet genoemd. Ook stilte – weglaten, niet noemen – is dus iets om bedacht op te zijn.’

Let wel: inzichten kunnen veranderen, dus ook onze keuzes kunnen later weer worden herzien. Ga daarom behoedzaam te werk. Behoud altijd de historische beschrijvingen in het systeem (zie verderop bij stap 6). Al hebben we tegenwoordig andere inzichten, de oorspronkelijke beschrijvingen zijn een belangrijke historische bron. Wees je dus bewust van het huidige referentiekader, dat verschilt van hoe men in andere tijdsperioden naar de wereld keek of zal kijken. Woordkeuze is hierbij belangrijk.

⁵ M. Holtrop, ‘Surapati, van bediende in slavernij tot vorst’, in: *tent.cat. Slavernij* (zie noot 4), p. 176-193.

Stap 4 Terminologie en woordgebruik

Bij dekolonisatie van het museum hoort ook dekolonisatie van het taalgebruik. Het is belangrijk woorden te gebruiken die als respectvol worden ervaren. Een tekst kan soms meer zeggen over de beschrijver dan over het werk of object zelf. Let bijvoorbeeld op het gebruik van verkleinwoorden, die al gauw infantiliserend en denigrerend zijn. En kijk uit voor stigmatiserende toevoegingen die mensen kunnen neerzetten als louter een ‘type’ of ‘voorbeeld van’ – zeker wanneer verdere uitleg ontbreekt.

De kwestie van passend woordgebruik speelt in alle collectiebeherende instellingen. Hoe ga je om met termen die gedateerd, beladen of zelfs kwetsend zijn? Hoe corrigeer je ze? Of liever gezegd, hoe vul je die aan met neutralere bewoordingen? Helemaal verwijderen uit de database is niet aan te raden, dat zou een vorm van geschiedvervalsing zijn (zie stap 6).

Bij het onderzoek in een collectie komen termen bovendien die specifiek voor die instelling relevant zijn. Ieder museum heeft zijn eigen expertise, thematiek en accenten. Zo komen in Museum Catharijneconvent aanduidingen als ‘ketter’ of ‘ongelovige’ vaker voor en is de term ‘hottentot’ meer te vinden in de collectie van het Rijksmuseum. Hoe kom je dan tot passend, respectvol woordgebruik? Mensen en bevolkingsgroepen hebben voorkeur voor de naam die zij zelf gebruiken. Het is dus belangrijk om waar mogelijk vertegenwoordigers uit gemeenschappen en belangenverenigingen te betrekken. Dan kunnen gedateerde woor-

den en benamingen goed gefundeerd worden vermeden en vervangen. Maar daarmee is het nog niet ‘klaar’. Inzichten over terminologie blijven evolueren.

Schrijf- of taalwijzers

Het Rijksmuseum heeft een museum-brede werkgroep die zich bezighoudt met verouderde terminologie, en probeert stap voor stap de database (maar ook tekstbordjes en andere uitingen) aan te passen. Per verouderde term maakt de werkgroep een ‘taalwijzer’, met informatie over de term en een verantwoording van de keuze – wijzigen, aanvullen of zo laten – die is gemaakt voor gebruik in het museum.

Niet alle instellingen kunnen het op zo’n schaal aanpakken, maar heel veel zijn inmiddels bezig met inclusief taalgebruik – in de breedste zin. Zij kijken niet alleen naar slavernij en het koloniale verleden – het onderwerp van deze handreiking – maar ook naar kwetsende termen die bijvoorbeeld voor mensen met een beperking zijn gebruikt. Zo wordt in de interne inclusieve schrijfwijzer van het Van Gogh Museum stilgestaan bij kolonialisme, maar ook bij termen die op een negatieve manier verwijzen naar prostitutie, het boerenleven en mentale gezondheid.

Juist omdat woordenlijsten zo specifiek kunnen zijn voor een collectie, en aan verandering onderhevig, zijn ze niet uniform. Zo’n lijst is immers opgesteld binnen de specifieke context van die instelling, en blijft in beweging. Ook de

taalwijzers van het Rijksmuseum zijn nooit ‘af’, maar wel zijn veel voorbeelden op de website geplaatst die de overwegingen van de werkgroep samenvatten.⁶

Geen enkele lijst is dus allesomvattend. Maar dat betekent niet dat iedereen zelf het wiel uit moet vinden. Er zijn de afgelopen jaren lijsten verschenen om uit te putten. Een belangrijke bron is nog altijd *Woorden doen ertoe* (2018, meestal aangeduid met de Engelse titel *Words Matter*). Dat ook deze publicatie niet de ultieme lijst biedt, spreekt al uit de ondertitel: *Een Incomplete Gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*. *Words Matter* is opgesteld door het Wereldmuseum vanuit de wens om musea te dekoloniseren, maar behandelt ook termen die te maken hebben met gender en fysieke en mentale beperkingen. Ook deze, door iedereen aangehaalde richtlijn gaat dus om inclusief taalgebruik in de breedste zin van het woord.

Het Europeana-project *DE-BIAS, Detecting and cur(at)ing harmful language in cultural heritage collections*, uitgevoerd in 2023-2024, richtte zich specifiek op beladen terminologie en beschrijvingen in de collectieregistratie. Samen met vertegenwoordigers van gemeenschappen ontwikkelden zij een uitgebreide woordenlijst in vijf talen, waaronder Nederlands, en verschillende instrumenten en methodieken om termen en vooroordelen in de collectieregistratie op te sporen en ermee aan de slag te gaan. Vooral voor grote collecties kan dat veel tijd schelen.

Anoniem, *Suikerstrooier*, ca. 1700-1720 | Porselein, zilver, h. 17 cm | Objectnr. AB1573-B | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, in langdurig bruikleen bij Zeeuws Museum, Middelburg

⁶ rijksmuseum.nl/nl/onderzoek/ons-onderzoek/overkoepelend/terminologie.

Het aanpassen zelf

De terminologie in je database actualiseren is een enorme opgave en echt maatwerk, geen kwestie van zoek-en-vervang. Breng focus aan, baken je onderzoeksgebied af, werk met groepen woorden of objecten. Het hoeft niet in één keer af.

- » Neem bijvoorbeeld bij wijze van pilot eerst een beperkt aantal termen onder de loep, zoals het n-woord, of slaaf. Het liefst neem je ook gelijk vervoe- gingen en varianten mee (slaave, slaef, slaven, slavin, slavenhaler, -houder, -meester, -handel, -markt, -schip, slavernij) en pak je dit zo nodig meertalig aan.
- » Kies een specifieke groep voorwerpen uit de koloniale tijd, zoals de collecties van missionarissen of KNIL-militairen.
- » Werk juist thematisch: kies een deel- collectie, bijvoorbeeld alle portretten.
- » Of sluit aan bij een project: bijvoor- beeld een tentoonstelling, boek of catalogus. In dat kader wordt vaak al onderzoek verricht waar je gebruik van kunt maken.

Maar welke afbakening je ook kiest, leg deze goed vast, zodat later helder is wat al wel of nog niet is aangepast en kan worden afgewogen wat een goede volgende stap zou zijn.

Je kunt ook kiezen om een enkel veld aan te passen, zoals de titel. Dit is niet aan te raden, omdat de overige velden dan nog steeds gedateerde termen kunnen bevat- ten. Maar enige focus is wel handig, want de registratie per object kan veel velden beslaan.

In deze velden staan doorgaans de meeste beladen of achterhaalde termen:

- » Titel
- » Objectnaam
- » Beschrijving
- » Culturele termen
- » Geografische aanduidingen
- » Associaties/geassocieerd onderwerp/ trefwoord/onderwerpstrefwoord
- » Tentoonstellingsteksten

Stap 5 Thesaureren

Om de doorzoekbaarheid van de collectie te vergroten is het belangrijk termen toe te voegen. Hiermee kun je via linked open data aansluiten op andere collectieregistraties. Maak gebruik van bestaande thesauri. Gangbaar zijn de Art & Architecture Thesaurus (AAT) en Iconclass. De RCE ontwikkelde de Erfgoedthesaurus, die onder meer een cultuurhistorische thesaurus (CHT) omvat, een woordenlijst en een archeologisch begrippenkader.⁷

Uniformiteit is belangrijk voor de vindbaarheid van objecten en vanwege de uitwisselbaarheid. Hiervoor gebruik je gestandaardiseerde termen waar ook andere internationale culturele instellingen naar verwijzen. Dit doe je door gebruik te maken van thesauri, waarmee je erfgoeddata met elkaar verbindt omdat je aanhaakt bij het wereldwijde netwerk van linked data. Deze gestandaardiseerde termen hebben allemaal een unieke tekenreeks, de *uniform resource identifier* (URI). Bij voorkeur neem je dus in het collectie-informatiesysteem een term op met een URI. De term heeft als voordeel dat je zelf makkelijk kunt zoeken; mocht je een eigen termvariant gebruiken, dan kan die verwijzen naar een hoger gelegen term uit de thesaurus. De URI-link maakt het verbinden van data met de term uit de thesaurus online eenvoudiger. Als je kiest om intern een andere term te gebruiken, koppel deze dan toch aan een URI in een thesaurus.

Bepaal per categorie in welke volgorde je deze thesauri toepast. Wat veel voorkomt: **Iconografie:** Iconclass bevat de codes voor iconografie, thema's of onderwerpen. Wanneer je de inhoud van een beeld beschrijft, gebruik je Iconclass.

Algemene concepten (stijlen en periodes, materialen en technieken, of begrippen zoals 'suiker'): Hiervoor zijn de Art & Architecture Thesaurus (AAT) en Wikidata het meest gangbaar. Voor **historische gebeurtenissen** kom je daar ook uit. Voor **culturen** is de thesaurus Wereldculturen van het Wereldmuseum een goede bron.

Kunstenars: RKDartists (van het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis), maar ook de Getty Union List of Artist Names (ULAN), en dan Wikidata.⁸ Voor **niet-kunstenars** heb je in Nederland het Biografisch Portaal. **Geografische termen:** de Getty Thesaurus of Geographic Names (TGN) en dan GeoNames en Wikidata. Iedere instelling maakt zijn eigen afwegingen.

Kortom: het is aan te raden intern af te spreken welke thesaurus je waarvoor gebruikt en deze zoveel mogelijk te hanteren. Als het bijvoorbeeld gaat om materialen is het verstandig om bij de AAT te beginnen en die als basis te gebruiken. Als een term hier niet in staat, dan kun je bijvoorbeeld bij de CHT kijken. Maar houd wel altijd dezelfde werkvolgorde aan en voorkom een wildgroei aan thesauri.

⁷ Zie ook *Thesauri bij de RCE*.

⁸ Wikidata is een nuttige bron, maar niet ieders eerste keus. Dat heeft ermee te maken dat bij Wikidata niet duidelijk is wie de afzender is. Maar het is wel een bron die veel taalversies kent, waardoor jouw object of collectie opeens makkelijk vindbaar kan zijn in een heel ander deel van de wereld. Ook is Wikidata handig bij projecten. Het Rijksmuseum is bijvoorbeeld al een paar jaar bezig met 'project Nachtwacht' en wil de onderzoeksresultaten graag vindbaar maken voor internationale collega's. Dan is het handig dat dit project een Wikidata-URI heeft die maakt dat je bij dit project uitkomt, ook als je niet Nachtwacht schrijft, maar Nightwatch of Night Watch.

Sonja Wijs van Allard Pierson, Amsterdam:

'Bij ons is de vindplaats soms niet specifiek dan "het Romeinse Rijk", maar we weten niet precies waar. Wij kiezen in eerste instantie voor GeoNames, maar dat schaart het Romeinse Rijk onder Italië. En daarmee doe je een uitspraak die wij niet onderschrijven. Wij kiezen daarom in dit geval voor de Getty Thesaurus of Geographic Names, dat het hiërarchisch veel breder laat. Dan maken wij dus in dit geval de keus dat TGN onze primaire bron is. Daarnaast staan er in de TGN veel meer historische regio's aangeduid dan in GeoNames.'

Meerdere collectie-informatiesystemen hebben de mogelijkheid om thesauri te integreren via het Termennetwerk, een zoekmachine waarmee je makkelijk in verschillende terminologiebronnen en thesauri kunt zoeken.⁹ Hierin zie je wat gangbare termen zijn en word je op het spoor gebracht van andere benamingen.

Soms staan in thesauri nog ongewenste termen. Dan zijn de onderliggende begrippen wel bruikbaar, maar de gehanteerde termen niet wenselijk of up-to-date. Het is heel jammer wanneer je net je database hebt aangepast, en er via de achterdeur (door een thesaurusterm te koppelen) ongewenste bewoordingen weer opduiken. Je kunt dan wel die URI gebruiken, maar eigenhandig de bewoordingen in jouw registratiesysteem aanpassen. Bijvoorbeeld ‘albino’ veranderen in ‘persoon met albinisme’.¹⁰ Bij sommige thesauri (onder meer de CHT) is het mogelijk een wijziging of toevoeging aan te vragen. Je kunt dus bij je voorkeurs-thesaurus informeren of iets aangepast kan worden.

Specifieke termen

Je kunt ook zelf termen toevoegen aan je eigen thesaurus of trefwoordenlijst die specifiek voor jouw collectie relevant zijn. Termen die direct gerelateerd zijn aan slavernij en het koloniale verleden, zoals ‘sawa’ of ‘Sociëteit van Suriname’ (een instellingsnaam), maken de collectie beter doorzoekbaar en de objecten die ermee verband houden duidelijker zichtbaar. Ook kunnen zij onderliggende verbanden tussen collectiestukken aan het licht brengen.

Daarom is het ook nuttig om belangrijke persoonsnamen toe te voegen aan je thesaurus. Dan kan bijvoorbeeld blijken dat een bepaalde verzamelaar te koppelen is aan ‘verband houdend met het koloniale verleden’. En als een geportretteerde een plantage-eigenaar blijkt te zijn geweest, dan schijnt dat mogelijk een ander licht op objecten uit zijn of haar bezit.

Vaak wordt in het collectie-informatiesysteem een naam – bijvoorbeeld van de geportretteerde – alleen vermeld in de titel of de beschrijving en wordt in de database pas een persoons- of instellingsrecord aangemaakt wanneer een persoon of instelling aan meerdere collectiestukken kan worden gekoppeld. Dat houdt de lijst met namen overzichtelijk, maar beperkt wel de mate waarin dwarsverbanden kunnen worden gelegd. Wanneer iedereen een persoonsrecord heeft, ook de vervaardiger, kan een persoon worden gelinkt aan objecten maar ook aan andere personen. Zo worden genealogische of familieverbanden en netwerken tussen personen achter de collectie zichtbaar. Vermeld de rol van de persoon erbij (vervaardiger, geportretteerde) en houd bij de notatie van namen rekening met het feit dat er vaak meer dan één schrijfwijze kan zijn – alleen daarom al is het belangrijk deze persoon aan een thesaurus te koppelen. Alternatieve schrijfwijzen zijn vaak al in de thesaurus meegenomen (bijvoorbeeld in RKDartists). Mocht je dit zelf doen, zorg dan dat alle schrijfwijzen worden gekoppeld aan één voorkeursterm om verwarring en gemiste connecties te voorkomen. Bedenk ook dat getrouwde vrouwen een meisjesnaam hebben en kunstenaars soms een artiestennaam.

⁹ termennetwerk.netwerkdigitaal.nl/sources.

¹⁰ Houd dan wel periodiek de thesauri in de gaten of daar termen worden aangepast. Op dat moment kun je weer aansluiten bij de standaard, wat toch de voorkeur heeft. En houd bij op welke manier je afwijkt van de standaard.

Jos Seckel, *Javaans kindermisje, z.j.* | Olieverf op doek, 131 x 67 cm | Objectnr. K339 | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort

Vergroot dus de vindbaarheid door de termen uit een thesaurus te koppelen aan de collectie. En maak personen, onderwerpen, instellingen en ook gebeurtenissen – bijvoorbeeld als objecten zijn buitgemaakt in de Java-oorlog – via meerdere zoekingen vindbaar in je database.

Data delen met platforms

Door uniforme thesauri te gebruiken bij de beschrijving van je collectie wordt je data beter vindbaar en doorzoekbaar. Een object beschreven als ‘olieverf op doek’ is met gebruik van thesauri ook vindbaar voor iemand die zoekt op ‘schilderij’. Dit geldt voor CollectieNederland.nl en in het hele digitale erfgoednetwerk. Om

aan te sluiten bij CollectieNederland.nl publiceert je je data als linked open data via het Datasetregister van het Netwerk Digitaal Erfgoed. Dat betekent dat je één keer aanlevert en dat je data beschikbaar is voor CollectieNederland.nl maar bijvoorbeeld ook voor WO2.net, Europeana, de Datahub voor koloniale collecties (ontwikkeld voor het toegankelijk maken van collecties uit een koloniale context), en andere platforms die gebruikmaken van het Datasetregister. Updates in je eigen collectieregistratie worden automatisch doorgevoerd. Je data is altijd actueel en direct herbruikbaar voor onderzoekers, professionals uit de erfgoedsector en het brede publiek.

Sonja Wijs van Allard Pierson, Amsterdam:

‘De belangrijkste boodschap is: THESAUREER! En maak gebruik van bestaande en erkende thesaurusnetwerken.’

Stap 6 Vastleggen en verantwoorden

Hiervoor ging het over de toevoeging van informatie en de koppeling van trefwoorden. Maar wat als je echt wat wezenlijks verandert in je collectieregistratie, zoals de titel of beschrijving van je object? Zorg dan dat je de oude gegevens niet verwijdert, maar verplaats die naar andere velden, zoals ‘oorspronkelijke (of voor-malige) titel’.

Verantwoord dit soort belangrijke ingrepen vervolgens in het daarvoor bestemde veld: waarom is deze keuze gemaakt, wanneer en door wie (voeg de datum en je naam toe – als het systeem dat niet al automatisch doet). Benoem de stand van zaken betreffende het onderzoek naar het object. Deze transparantie is belangrijk voor je eigen overzicht en administratie maar ook voor je (toekomstige) collega’s. De oude titel is een essentiële schakel in de geschiedenis van het object, en de toelichting waarom deze is aangepast ook. De nieuwe inzichten en aanpassingen in de database zijn belangrijk voor collega’s en onderzoekers (intern en extern), voor de makers van publieksteksten (educatie, communicatie) en voor mensen uit gemeenschappen (de inhoudelijke achterban).

Disclaimer

Plaats bij problematische toekenningen of kwetsend woordgebruik in titels een disclaimer in een opmerkingenveld. Hierin kun je duidelijk maken dat je er als museum of instelling bewust van bent dat de titel problematisch is maar dat je er belang aan hecht de titel van de kunstenaar te respecteren. Zo koos de RCE voor:

‘De titel van dit object is door de RCE tussen aanhalingstekens geplaatst, omdat deze een mogelijk kwetsende en denigrerende term bevat. De aanhalingstekens duiden aan dat de titel door de kunstenaar zelf aan het object is gegeven. De oorspronkelijke titel blijft zo behouden. De RCE streeft naar inclusief taalgebruik.’ Een goed voorbeeld is de eerdergenoemde ‘Sneeuwneger’ van Lucebert waarbij de oorspronkelijke titel tussen aanhalingstekens is geplaatst. Ook is het mogelijk om het titelveld de naam ‘oorspronkelijke titel’ (of ‘originele titel’, ‘toegekende titel’ of ‘populaire titel’) te geven. Als je je data deelt kun je daarmee voor externe gebruikers de context beter aanduiden. Een titel die door de kunstenaar is toegekend, blijft dus in principe altijd gehandhaafd en naar buiten toe zichtbaar.

Ook als je niet in een specifieke titel maar in meerdere records beladen termen aanpast, gebruik je een standaardzin als toelichting. Bijvoorbeeld: ‘ongewenste terminologie in dit record aangepast’ met daarbij het woord dat is vervangen.

Het is belangrijk om boektitels of opschriften op foto’s en affiches ook standaard tussen aanhalingstekens te plaatsen. Zo’n titel veranderen is namelijk niet mogelijk, dus hiervoor wordt geen nieuwe gewenste titel aangemaakt. Bijvoorbeeld bij het affiche van het boek ‘Bei den Kannibalen von Papua’.

Ook in andere gevallen kan de conclusie van je onderzoek zijn dat een term niet moet worden vervangen. Met name in het

Georg Baus, Affiche van het boek 'Bei den Kannibalen von Papua', 1936 | Litho, 75,1 x 50,1 cm |
Objectnr. ABAF5130 | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort

geval dat er geen relatie is geconstateerd met de thema's koloniaal en/of slavernij-verleden, is het met het oog op toekomstig onderzoek relevant te weten dat hier wel naar is gekeken en wat de motivatie was voor de gemaakte keuze. Voeg ook dan een standaardzin toe, die duidelijk maakt op welk moment welke afweging is gemaakt. Bijvoorbeeld: 'ongewenste terminologie in dit record gezien (datum) maar...'. Het kan handig zijn om de gewenste variant toch in het record op te nemen, bijvoorbeeld in het veld '(geassocieerd) onderwerp' of 'thema'. De originele term wordt daarmee behouden maar het object komt toch naar boven als je op de voorkeursterm zoekt.

Documenteren en publiceren

De bijstelling van je collectie-informatiesysteem kun je dus vanuit verschillende richtingen benaderen. Het is belangrijk dat

de acties wel goed worden gedocumenteerd. Of je nou per groep of per individueel object een bepaalde aanpassing doet, leg vast wanneer je wat hebt gedaan en wie informatie heeft gewijzigd. Om zicht te houden op welke objecten of termen al wel of nog niet zijn onderzocht, bewaar je deze in een apart bestand. Leg ook vast welke handelingen zijn verricht met welke selecties, en waarom. Zoals in de inleiding al aangestipt, is het belangrijk om de gekozen aanpak in het informatieplan te verankeren en eventueel ook in het collectieplan. En als je je collectie online publiceert, zorg dan dat de nieuwe, geactualiseerde gegevens zichtbaar zijn, niet de gedateerde terminologie uit het verleden. En tot slot: accepteer dat onderzoek en registratie nooit klaar zijn. Maar met deze zorgvuldige aanpassingen breng je je collectieregistratie weer bij de tijd.

Verder lezen

H. Pennock en S. Vermaat (red.), e-zine *Sporen van slavernij en koloniaal verleden* – editie 2, Amersfoort (RCE) 2020 (1e ed. 2019)

H. Pennock en S. Vermaat (red.), *Onderzoek naar sporen van slavernij en het koloniale verleden in de collectieregistratie. Een handreiking*, Amersfoort (RCE), 2021

‘Een verzameling inventariseren en registreren’, RCE 2023

H. Pennock en R. Meijer, *Herkomstonderzoek naar objecten uit een koloniale context. Een handreiking*, Amersfoort (RCE), 2025

‘Herkomstverhalen: offerschaal of puzzelbal?’, RCE 2026

Woorden doen ertoe. Een Incomplete Gids voor woordkeuze binnen de culturele sector, Nationaal Museum van Wereldculturen 2018

H. Turner, boek, *Cataloguing Culture. Legacies of Colonialism in Museum Documentation*, Vancouver/Toronto 2020

Datawerkplaatsen, Netwerk Digitaal Erfgoed
Datasetregister

DE-BIAS, Detecting and cur(at)ing harmful language in cultural heritage collections
DE-BIAS Woordenlijst
DE-BIAS Instrumenten en methodieken

Rijksmuseum – Terminologie

Thesauri

[Art & Architecture Thesaurus \(AAT\)](#)

[Biografisch Portaal](#)

[GeoNames](#)

[Getty Thesaurus of Geographic Names](#)

[Getty Union List of Artist Names](#)

[Iconclass](#)

[RCE Erfgoedthesaurus](#)

[Termen koloniaal verleden](#)

[Thesauri bij de RCE](#)

Dankwoord

Verschillende experts en specialisten hebben de tekst van deze handreiking meegelezen. Wij danken de volgende collega's voor hun meedenken en kritische oog:

Sanne Coopmans, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Amersfoort

Alexandra van Kleef, RCE, Amersfoort

Camiel de Kom, RCE, Amersfoort

Iris Looman, RCE, Amersfoort

Bas Nederveen, Rijksmuseum, Amsterdam

Tom Nouwen, Museon-Omniversum, Den Haag

Manon Pasmans, RCE, Amersfoort

Emmy Steenhoek, RCE, Amersfoort

Monica van Uffelen, RCE, Amersfoort

Simone Vermaat, RCE, Amersfoort

Sonja Wijs, Allard Pierson (UvA), Amsterdam

Deze handreiking richt zich op de instellingen die voorwerpen beheren uit een koloniale context of die anderszins een band hebben met het koloniale verleden. Hoe maak je die objecten vindbaar in je collectiedatabase en hoe beschrijf je ze? Goed gekozen bewoordingen en zorgvuldige formuleringen zijn belangrijk, waarbij een thesaurus onontbeerlijk is. Wat deel je online met de buitenwereld en hoe doe je dat? Een stapsgewijze aanpak helpt je op weg.

Met kennis en advies geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.